

А.П. Каніщенко
Н.О. Будна

НАВЧАЄМО ДІТЕЙ ОБРАЗНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

Дидактичний матеріал

Тернопіль
Навчальна книга – Богдан

ББК 81.2 Укр-922
К19

Рецензенти:

І.М. Лапишина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського;
Г.В. Хоміцька – викладач української мови і методики навчання у початковій школі, вчитель-методист, відмінник освіти України Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу.

*Рекомендовано до друку вченою радою НПУ ім. М.П. Драгоманова
(Протокол № 8 від 7 квітня 2011 року)*

Каніщенко А.П., Будна Н.О.

К19 Навчаємо дітей образного зв'язного мовлення: Дидактичний матеріал. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2022. — 152 с.
ISBN 978-966-10-7203-8

Подані у посібнику рубрики матеріалу допоможуть виявити та своєчасно розвинути творчі потенційні можливості молодших школярів активізацією образного зв'язного мовлення.

Матеріали посібника представлені для практичного використання у навчально-виховному процесі з учнями 1–4 класів за лінійно-концентричним принципом програми.

Система дидактичного матеріалу експериментально перевірялася фахівцями початкової ланки освіти: Марією Горго, Ольгою Самусевою, Марією Дорошенко, Наталією Коваль, Інною Сагідолдіною, Іриною Баландіною, Тетяною Лупенко. Експериментально доведено цінність поданого у посібнику дидактичного матеріалу для розвитку образного зв'язного мовлення молодших школярів.

На допомогу студентам вищих навчальних закладів спеціальності «Початкове навчання», практикуючим учителям, вихователям груп продовженого дня та батькам, зацікавленим у розвитку художнього образного зв'язного мовлення своїх дітей.

ББК 81.2 Укр-922

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора та видавництва.*

ISBN 978-966-10-7203-8

© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2022.

ЗМІСТ

Вступ	4
I. Художні означення (епітети до окремих тем для розвитку образного мовлення)	8
II. Образні словосполучення (метафори до окремих назв предметів для розвитку образного зв'язного мовлення)	16
A. Пори року, природні явища, безлісі рівнини (лан, нива, степ, поле)	17
Б. Деревя, трави, гриби	24
В. Птахи, тварини, риби	30
Г. Водні простори	35
Д. Світ навколо тебе	37
III. Порівняння для увиразнення зображуваного предмета	43
IV. Семантичні групи прикметників для удосконалення умінь утворювати словосполучення з однією й тією ж ознакою в прямому та переносному значеннях	49
V. Бесіди для учнів 1–2 класів з використанням ознак предметів у прямому та переносному значеннях	58
VI. Система тематичних підготовчих вправ до проведення уроків розвитку образного зв'язного мовлення у 3–4 класах	78
Тема № 1. Дуб	79
Тема № 2. Береза	84
Тема № 3. Сосна	88
Тема № 4. Липа	92
Тема № 5. Клен	96
VII. Розвиток образного зв'язного мовлення учнів 3–4 класів за опорним матеріалом	101

ВСТУП

Програмою початкової школи передбачається з перших днів навчання дітей у школі вчити їх не лише правильно вживати граматичні форми слів, а й образно висловлювати свої думки, використовуючи у мовленні метафори, епітети, порівняння (без термінів), що позитивно, як переконує практика, впливатиме на розвиток навчально-пізнавального інтересу та творчих здібностей молодших школярів.

Учителі й самі повинні бути добре обізнані з образним художнім мовленням, повсякденно працюючи над його удосконаленням: аналізувати зміст навчання з метою виявлення у ньому образних виразів, упорядковувати проаналізований матеріал для ефективного його використання на уроках рідної мови у початковій школі.

Перед тим, як представити систему експериментально досліджуваного нами матеріалу, доречно, на нашу думку, коротко зупинитися на розкритті понять художньої образності:

1. **Метафора** розкриває сутність і особливості одного явища через перенесення на нього схожих ознак і властивостей другого явища.

Наприклад: *«Темно-зеленії садки дрімають вже без плоду, і тихо гріються хатки, і верби гнуться в воду.»* (І. Франко)

Садки дрімають — метафора, вжита в значенні садки **опустіли**, а **тихо гріються хатки** в значенні, що сонце вже менше почало пригрівати.

В основі метафори, як і в порівнянні, лежить зіставлення, але здійснюване по-іншому. У звичайному порівнянні два члени: те, що зіставляється, і те, з чим зіставляється (*зірка, як царівна*). Метафора одночленна — називається тільки те, з чим зіставляється (*сонце спить*), а при цьому мається на увазі те, що зіставляється (*ніч*). Метафори дають змогу краще відтінити потрібну рису предмета чи

явища, досягти більшої точності й образності, особливо виразно виявити оцінку зображуваного.

Поетичних метафор у розмовній мові небагато, вони характерні саме для поезії. Значення метафори можна зрозуміти тільки в контексті. Метафора може бути простою, коли вжито один вираз у переносному значенні (у Нечуя-Левицького: «*Стояла суша*» — була велика спека), і розгорнутою, коли картина змальована цілою низкою метафор. Наприклад: Ю. Збанацький у творі «Щедра осінь» відтворює прихід осені такою розгорнутою метафорою: «*Хитрувато хихикає осінь за лісом та ніжним голосом піддобрюється до людей; медком щедро частує.*»

2. **Епітетом** називають художнє означення, що виділяє в зображуваному якусь характерну ознаку, індивідуалізує його та викликає певне ставлення до нього. Наприклад: О. Довженко у своєму творі «Лісовою стежкою» виявляє свою любов до природи за допомогою епітетів: *чарівна одежа, золотавий горіх.*

Найчастіше епітетами виступають прикметники (*чарівна одежа*), але можуть бути й іменники (*чарівниця-зима*), прислівники (*поставився холодно*), дієприслівники (*біг підскакуючи*).

Іноді розрізняють художні епітети й логічні означення. Останні мають розділове значення, вказують не на його індивідуальні, а на загальні властивості предметів (*золоті обручки, залізний серп*). Але в контексті твору і логічні означення часто набувають зображувального значення, тому не завжди можливо чітко розмежувати епітети й логічні означення.

За емоційно-смісловим значенням, окрім звичайних епітетів, розрізняють ще епітети метафоричні: *щедрий пучок променів*; гіперболічні: *людина-гора*; іронічні: *могутній дуб* (коли навмисно хочуть підкреслити фізичну слабкість, вимовляється з іронічною інтонацією).

3. Порівняння — це пояснення одного предмета чи явища за допомогою іншого, подібного до нього, щоб потрібна авторові риса виступала дуже яскраво.

Порівняння увиразнюють зображуване, роблять його більш наочним, виявляють ставлення письменника до нього. Наприклад: *«Клен замріяний ніби сумує.»* (О. Копиленко)

Найпростіша форма порівняння, коли в ньому самому підкреслюється подібність. Наприклад: *«... Підборіддя схоже було на яблуко, а припечений сонцем ліс скидався на жовту лісову грушу.»* (О. Довженко) Але найчастіше порівняння висловлюються за допомогою сполучникових слів **як, ніби, наче, неначе, мов, немов.**

Іноді сполучникові слова при порівнянні пропускаються. Наприклад: *«Рідна мова — скарб.»* Порівняння можуть бути виражені орудним відмінком іменника. Наприклад: *«Світиться профіль старої жінки воском, а молодій — листком троянди.»* (М. Коцюбинський)

Порівняння здебільшого підкреслюють якусь одну ознаку зображуваного, але бувають розгорнуті порівняння, завдання яких — розкрити низку ознак одного предмета або навіть цілої групи предметів, дати повну картину.

Порівняння тільки тоді вдале, коли воно допомагає авторові глибше розкрити зміст зображуваного, коли воно яскраве й доречне.

У початковій школі тропи та стилістичні фігури вивчаються пропедевтично у букварний період навчання грамоти. З другого класу вони визначаються як художні засоби, за допомогою яких автор характеризує дійових осіб твору, природу, явище тощо. Самі терміни «епітет», «метафора» та інші не вводяться. Для дітей початкових класів пропонується тільки термін «порівняння», тому що він досить простий для сприйняття.

У поданому методичному посібнику на допомогу учителям початкових класів подається експериментально перевірений матеріал для використання на уроках мови та читання з метою успішного розвитку активного словника дітей початкової школи та їхнього художнього образного мовлення, починаючи з пропедевтичної роботи в букварний період навчання грамоти. Матеріал, поєднаний в окремі рубрики, добирався зі змісту навчання діючих підручників рідної мови та читанок для початкової школи.

Рубрики в посібнику вміщено під такими заголовками:

I. Художні означення (епітети до окремих тем для розвитку образного мовлення).

II. Образні словосполучення (метафори до окремих назв предметів для розвитку образного зв'язного мовлення).

III. Порівняння для увиразнення зображуваного предмета.

IV. Семантичні групи прикметників для удосконалення умінь утворювати словосполучення з однією й тією ж ознакою в прямому та переносному значеннях.

V. Бесіди для учнів 1–2 класів з використанням ознак предметів у прямому та переносному значеннях.

VI. Система тематичних підготовчих вправ до проведення уроків розвитку образного зв'язного мовлення у 3–4 класах.

VII. Розвиток образного зв'язного мовлення учнів 3–4 класів за опорним матеріалом.

На розсуд учителів можна використовувати подану цілеспрямовану систему дидактичного матеріалу в будь-якому класі на уроках мови та читання.

Образне художнє мовлення ефективно впливає на розвиток україномовної особистості молодших школярів, на творчий потенціал, на удосконалення потенційних можливостей учнів молодшого шкільного віку.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.